

Gróf Apponyi Franciska és a fői jótékonyági intézmények ^[1]

„a háborúval járó nehézségeken igyekeztem én a magam kis körében Tanácsadó Irodámmal segíteni és talán nem minden siker nélkül, hisz közel voltam a főtákhoz és mindegyikük számára nyitva volt az ajtóm.” - írja naplójában gróf Károlyi Lászlóné született gróf Apponyi Franciska, aki 1914 őszén megalakította a „Fóthi községi segítő és népjóléti bizottságot” és a fői Tanácsadó Irodát, majd a háború után férjével telepet hozott létre hadirokkantak és hadiözvegyek részére. A grófnő az állami gondoskodást megelőzve karolta fel a rászorultakat, s adott mintát szociális intézmények szervezésére.

Bevezető

Gróf Apponyi Franciska 1879-ben született Bécsben, nagy múltú arisztokrata család sarjaként. Fiatalon, 18 évesen ment férjhez a tekintélyes, előkelő családból származó - két évtizeddel idősebb - gróf Károlyi Lászlóhoz . Egy év múlva világra jött első gyermekük, István, majd a következő évben lányuk született, Fruzsina. Négy év múlva, 1903-ben megszületett a második lány is, Klára. **(2. sz. kép)** Az első időszakban a füzérradványi Károlyi-kastélyt lakta a család, amit reneszánsz pompával ékesítettek. A grófnő kifinomult ízlését dicsérik a Velencéből és Firenzéből rendelt műtárgyak, a berendezett két antik lakosztály, a márványfolyosó és az egyedi szépségűvé varázsolt szalon. Az idősödő és betegeskedő gróf később elhagyta családjával a zempléni erdőbirtokot, s még az első világháború kitörése előtt a Károlyiak fői kastélyába költöztek. **(1. sz. kép)**

A Nagy Háború alaposan felforgatta a társadalmi viszonyokat. Mivel sok családban a frontra került férfi volt a családfenntartó, illetve az egyetlen kereső, az asszonyok tömegével maradtak egyedül jövedelem és támasz nélkül. Rengeteg nő munkavállalásra kényszerült, de gondot jelentett számára kisgyermek elhelyezése. Ez a rendkívüli helyzet indította arra Apponyi Franciskát, hogy idejét, energiáját, sőt részben pénzét is a rászorultak megsegítésére fordítsa. Nem volt egyedül ezen a téren. Az arisztokrácia több hölgytagja is szerepet vállalt nemcsak az adakozásban, hanem a szervezőmunkában is. A legismertebb közülük József főherceg felesége, *Augusztá hercegnő*, aki a Vöröskereszt szervezetéhez csatlakozva maga is részt vett a sebesültek ápolásában, jelentős pénzügyi támogatásokat adományozott a jótékonyági szervezeteknek, sőt alapot hozott létre a rászorulóknak megsegítésére. A védnökségével 1914-ben alakított Augusztá-alap közadakozásból gyűjtött háborús segélyezésre. Ez állította fel 1915 elején a Monarchia legkorszerűbb és legnagyobb, hatszáz fős kórházvonalát, Kőbányán pedig szükségkórházat hozott létre .

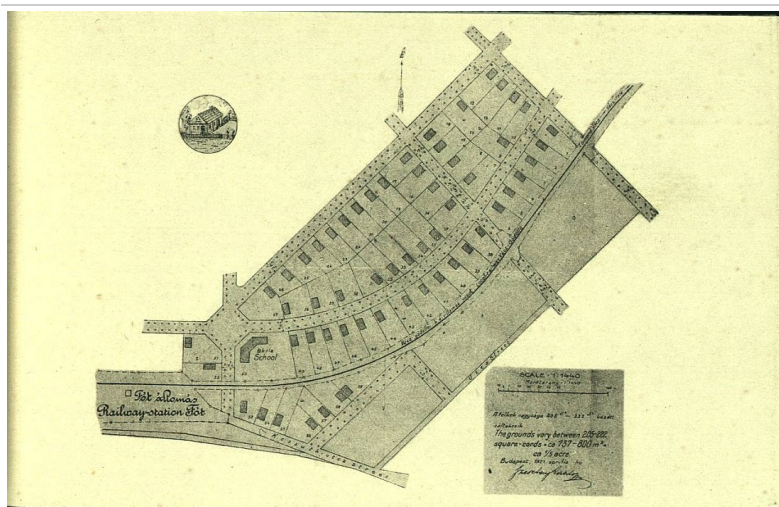
1. kép Károlyi kastély, Fóth

2. kép Károlyi Lászlóné, Apponyi Franciska Klára nevű lányával

Apponyi Franciska jótékonykodására a Károlyi-család több tagjai is hatást gyakorolhatott. Kiemelkedik közülük az erdélyi származású arisztokrata hölgy, Kornis Klarissza (1834-1906), aki 1851-ben házasodott össze a főt kastélyban élő gróf Károlyi Edével (1821-1879), gróf Károlyi László apjával, s az 1860-as évektől jelentős társadalmi tevékenységet fejtett ki. 1865-től a Pesti Első Bölcsőde Egyesület társelnöknek, majd egy év múlva elnökének választotta meg. 1870-ben Kornis Klarissza gróf Károlyi Istvánné született Orczy Máriával (1815-1895) együtt hozta létre a Budapesti Első (később Országos) Gyermekmenedékhely Egyesületet, amely árva és elhagyott gyermekek gondozására, nevelésére alakult Újpesten. Klarissza 36 éves elnöksége és anyagi támogatása alatt a gyermekmenhely gondozottainak száma elérte 11 ezer főt, s nemcsak otthont, hanem képzést, szakmát is biztosított a számukra. A századelőn az egyesület fiókiintézetet nyitott Fótton és Szegváron. Károlyi Ede halála után két évvel, 1881-ben Kornis Klarissza feleségül ment volt férje öccséhez, gróf Károlyi Sándorhoz (1831-1906), aki nemcsak támogatta Klarissza karitatív tevékenységét, hanem maga is kitűnt ezen a téren. Károlyi Sándor alapította az újpesti kórházat, amely Ybl Miklós tervei alapján két év alatt felépült a Nyár utcában (1893-1895), valamint az istvánföldi Stephaneum időszótthont (1905). Mindkét magánjótékonyági intézményt nyilvános jelleggel ruházta fel, és fenntartásukra egy-egy alapítványt hozott létre. Károlyi László és felesége Apponyi Franciska, a Károlyi-család szép hagyományát folytatva, a kórházalapító Károlyi Sándor halála után gondjaiba vette az 1899-ben közkórházzá vált Újpesti intézményt. Károlyi László anyagilag támogatta a kórházat, majd 1911-1912-ben feleségével, Franciskával együtt az épületet átalakíttatta, új szárnyal bővítette, s különszoba-rendszert vezetett be szegény középosztálybeliek számára.

Apponyi Franciska a háború kitörését követően azonnal megértette, hogy a rendkívüli időkben rendkívüli tettekre van szükség, s nem lehet késlekedni, másra várni. A szegény nép gondjaival való törődés és a segítő szándék belső meggyőződéséből fakadt, amit jól tükröz a naplója elejére írt jelmondata: „*Akinek érdemén felül van, adósa annak, akinek hibáján kívül nincs.*” Alighogy a férfiak elindultak a frontra, 1914. augusztus végén, szeptember elején pár nap alatt megszervezte a „Fóthi közügyi segítő és népjóléti bizottság” működését, hogy istápolja a rászorultakat, elsősorban a család fő nélkül maradt asszonyokat, majd nem sokkal később, még szeptemberben Tanácsadó Irodát alakított a Károlyiak főt kastélyában. Ő hozta létre Fótton az ország első, ingyenes orvosi ellátást és gyógyszereket biztosító anya- és csecsemővédő intézményét. Tapasztalatait felhasználta az Országos Stefánia Szövetség.

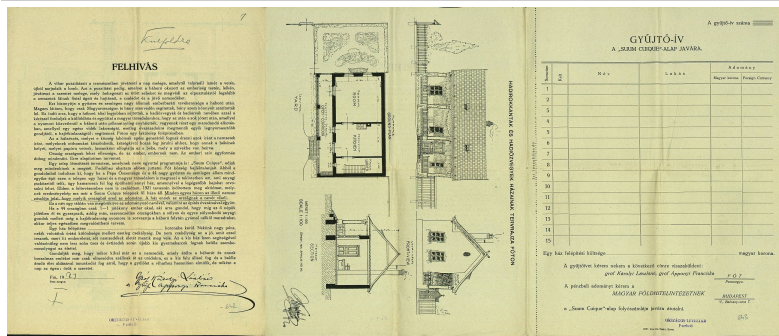

3. kép Fót-Ujfalu alaprajza

„A jelenlegi háború ezer olyan helyzetet teremtett, amilyenre példa még alig volt, s melynek legtöbbszörében a tanult ember is tanácstalan. Hát még az egyszerűbb nép! Súlyosbíttja a helyzetet az is, hogy a háborúban mindenféle tájékozódás nehezebbé vált. A legegyszerűbb felvilágosításért naphosszat el kell állnia egy-egy szegény asszonynak akkor, amikor otthon várja gyermeke, a házatája, a munkája.” - indokolta a Tanácsadó Iroda megalakítását Apponyi Franciska naplójában Majd így folytatta: „Az ügyes-bajos emberek száma nagyon is megsaporodott, de a hatóságok nem, sőt még teendőjük megsokszorozódott, személyzetük létszáma legtöbbször csökkent. Innen az időrabló várakozás. [...] Az a szegény asszony, ha már egyszer bejut, akkor szeretné is mindazt elmondani, ami a szívét nyomja,

mert hát szóból ért az ember. Most pedig úgy van, hogy támaszát elvették, és még csak meg sem hallgatják a bajában. [...] Szóval azt igyekeztem a Tanácsadó Irodával pótolni, amit az állam a hadviselés gondjai közt nem nyújthatott az itthon maradtaknak: apró-cseprő gondjaikkal való foglalkozást, meg egy kis támaszt és szeretetet a bevonult helyett ."

A háborút követő zavaros időszak (összeomlás - forradalom - proletárdiktatúra - ellenforradalom) lezárultával, 1921 tavaszán, Apponyi Franciska nagyszabású jótékonyági akciót indított hadirokkantak és hadiözvegyek házépítésének támogatására, amiben férje is kivette a részét, főként anyagi segítséget nyújtva. „Suum Cuique” („Mindenkinek a Magáét”) elnevezéssel alapot hoztak létre a hasonló nevű telep felépítésére. Felhívásukat hatvan országba juttatták el. (Lásd az 1. sz. forrást!) Az adományozók között volt többek közt XI. Pius pápa, Mussolini és Lord Rothermere. Sok országból érkezett adomány Belgiumtól Japánig, Svédországtól Argentínáig. A grófnő a férje segítségével vásárolt 12 hold földet lakások céljára, s az első tíz szoba-konyhás lakóház már 1921-ben elkészült hazai és külföldi támogatásokból. (Lásd a 2. sz. forrást!) A házakhoz kis kertek tartoztak, s az új településrészhez szolgáltató létesítményeket is terveztek. A telep ünnepélyes átadására 1922. május 22-én került sor Horthy Miklós kormányzó és gróf Bethlen István miniszterelnök, valamint több hazai és külföldi adományozó jelenlétében. (Lásd a 3. sz. forrást!). A telepet a helybeliek később Fót-Újfalunak keresztelték el. (3. kép)

1. sz. forrás Felhívás a Suum Cuique telep építkezésére (külföldre)

Az irat jelzete: MNL OL P-380-I-5-d-10-No. 1. (nyomatvány)

1933
MELYIK ÉVBEN HÁNY HÁZ ÉPÜLT
A SUUM CUIQUE TELEPEN?

SZÁM	ÉV-SZÁM	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	ÖSSZESEN
1.	1924	1																10
2.	1922		1															15
3.	1923			1														16
4.	1924				1													3
5.	1925					1												4
6.	1926						1											9
7.	1927							1										3
8.	1928								1									3
9.	1929									1								4
10.	1930										1							2
11.	1931											1						1
12.	1932												1					1
13.	1933													1				1
14.	1934														1			1
15.	1935															1		1
16.	1936																1	1
17.	1937																	1
18.	1938																	1

2. sz. forrás: A felépült házak száma évenként a Suum Cuique telepen (kézzel írt összeállítás).

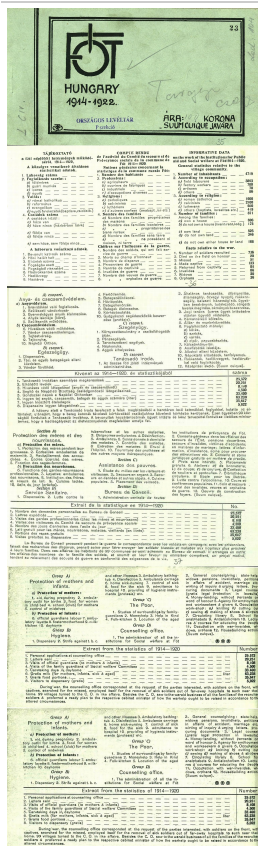
Az irat jelzete: MNL OL P-380-I-5-d-11-No. 2.

3. sz. forrás: Suum Cuique Alap közleményei, 1. évf. 1. sz., Fót, 1928. március 15.

Az irat jelzete: MNL OL P-380-I-5-d-13-No. 7.

A „Suum Cuique” alap 1922-ben adománygyűjtő brosrút adott ki a telep továbbépítéséhez szükséges anyagi források előteremtéséhez. A kiadvány tíz fekete-fehér képes levelezőlapot tartalmaz a főtí szociális létesítményekről, beleértve a Tanácsadó Irodát, a csecsemőotthont, valamint Fót-Újfalu (a „Suum Cuique” telep) tervét és építését. A jól megtervezett, kisméretű füzetben, ami korabeli „PR-kiadványnak” is beillik, a képeslapok előtt rövid ismertető olvasható magyar, francia és angol nyelven Fót község népességének jellemzőiről, valamint a főtí népjóléti intézmények 1914-1920 közötti működéséről, tényadatokkal. (Lásd a 4. sz. forrást!)

4. sz. forrás: Adománygyűjtő brosúra „Suum Cuique” javára. Tájékoztató a fóti népjóléti intézmények működéséről 1914-1920.

Az irat jelzete: MNL OL P-380-I-5-b-No. 5. 35-50. folio (nyomtatvány)

A leendő támogató megismerhette a brosúrából Fót legfontosabb demográfiai adatait. Megtudhatta, hogy Fót 4719 főnyi népessége túlnyomó részben földművelésből élt, de a gyári munkások és családtagjaik száma is viszonylag magas volt (700 fő, a lakosság közel 15%-a), ami a fővárosból történő jelentős arányú kiköltözéssel függött össze. Az 1920-as évek elején a település protestáns többségű volt, a reformátusok számaránya (2100 fő, 45%) jócskán meghaladta a katolikusokét (1600 fő, 34%), s viszonylag sok evangélikus is élt a községben (600 fő). A fóti családok egyötödének nem volt saját háza (a 871 fóti családból 175-nek), s a számokból azt is kiderül, hogy a földművelésből élők jelentős része nem rendelkezett saját földdel (ugyanis a lakosság 80%-a végzett földműves munkát, de csak a családok 60%-a volt földtulajdonos). A háború alatt 736 fóti vonult be, 217 fő esett fogságba, közülük 1922-ig 84-en visszatértek. Az 1920-as évek elején a hadirokkantak száma 86, a hadiözvegyeké 20, a hadiárvraké 36 volt. A brosúra címszavakban sorolja fel a fóti szociális intézmények szerteágazó tevékenységét, az anya- és csecsemővédelemtől az egészségügyön és a szegényügyön át a Tanácsadó Iroda hatáskörébe tartozó ügyeikig, s emellett több statisztikai adatot is közöl.

A fóti intézmények központi szerve, a Tanácsadó Iroda előbb a fóti kastélyban, majd 1915 januárjától annak parkjában, különálló épületben működött (4. kép). Kezdetben főképp a frontkatonák és itthon maradt családtagjaik ügyes-bajos dolgait és segélyezését intézte. Segítséget nyújtott eltűnt katonák és hadifoglyok felkutatásában, valamint kérvények, levelek megírásában. Közvetítette a katonák és hozzátartozói között a levelezést, a pénz- és a csomagküldést. Ruhásművel, meleg holmival látta el a hadba vonulókat, tanácsokat adott katonai felmentések és szabadságolások intézésénél, s közreműködött a katonák után járó államsegélyek elbírálásában. Foglalkozott azzal is, hogy a távoli kórházakban ápolat beteg és sebesült katonákat családjukhoz közel, az újpesti Károlyi Kórházba szállítsák. Ez kezdetben nehézkesen működött, mivel a Károlyi-kórház nem kapott közvetlen betegátvételt engedélyt. (Az az engedélyt 300 betegágyhoz kötötték, ám a 260 ágyas újpesti kórház kapacitása ezt nem érte el.) Ezért a beteg vagy sebesült katonát más közeli kórházba kellett előbb „átkérni,” majd onnan továbbutaltatni. Ez így ment számtalan kérvény és kilincselés ellenére egészen addig, míg Apponyi Franciska - miután végigjárta az összes magyar hatóságot - 1916 decemberében felkereste Bécsben a hadügyminisztert, akitől megkapta az óhajtott engedélyt. Az Iroda egy 15 pontos kérdőív kitöltését feltételül szabva, magára vállalta az eltűntek és a hadifogságba esett katonák utáni nyomozás megindítását. (Lásd az 5. sz. forrást!) Nemcsak Fót, hanem a váci és a gödöllői járás településeinek eltűntjei után is kutattak, sőt jóval távolabbról is kaptak megkeresést. A brosúra adatai szerint 99 községből fordultak az Irodához, hogy a családhoz közelebbi kórházba kerülhessen a katonák.

4. kép: A Tanácsadó Iroda épülete a kastélykertben

Tanácsadó iroda. (Fóty, kastély.)

Az eltűnt vonatkozó személyi adatok:

1. Név:
2. Születési helye és éve:
3. Földrajzi foglalkozása és vallása:
4. Anyja és anyja neve, míg ha elfelejté volna is:
5. Katonai rangja:
6. Milyen és hányonként ezredben, században és századosként szolgált? (Honoratágnál vagy általa hadseregénél?)
7. Mikor vonult be az ezredbe és melyik ezredben:
8. Mikor ment el a harcokra:
9. Tábori pálya száma:
10. Mikor adott magáról hírvélt utódjára:
11. Legutolsó levél melyen felvezéssel és honnan írta:
12. Tudósított-e már a Vörös kereszt egyesületi Hódifoglyokat Gyermelő és Csabóttó Kivonatában:
- és onnan milyen választ kapott?
13. Tudósított-e már a Magyar Vörös kereszt tudósító iradjában és onnan milyen választ nyert?
14. Érdeklődött-e már a hadér-nél vagy a csapat parancsnokánál és onnan milyen választ kapott?
15. Kifejté az eltűnt:

Az érdeklődés pontos címe:

Név:
Cím:
Megye:
Utolsó pótlás:

Fóty főtől hozzáim intézett levélre írtam, hogy a keresett katonának felléte iránti nyomozás megindításához a fenti adatokra van szükségem. Bevezetéséjét a tudósítás lapot pontosan felírtva a mellékelt borítékban visszaküldeni.

ORSZÁGOS LEVELTÁR
Fóty

Gróf Károlyi Edzáróné
és Gróf Apponyi Franciska

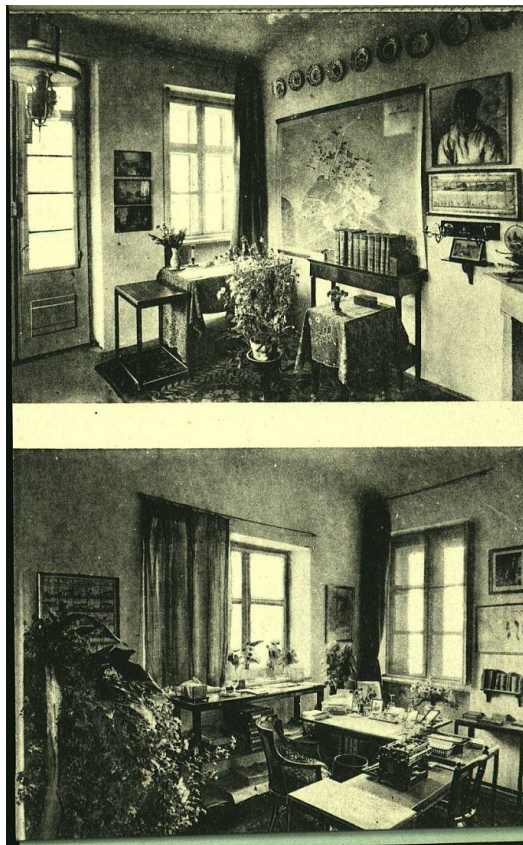
15.

5. sz. forrás: A Tanácsadó Iroda háborúban eltűntekre vonatkozó kérdőíve

Az írat jelzete: MNL OL P-380-I-5-b-8-No. 1.

A Tanácsadó Iroda feladatköre idővel tovább bővült és differenciálódott a grófnő és *Winkler Anna* főtitkárnő irányítása alatt (**5. és 6. kép**). Általános tanácsadást, útbaigazítást adott a hozzá fordulóknak a legkülönbözőbb ügyekben, az államsegélytől és a rokkantsegélytől az özvegyi nyugdíjon és baleseti ügyeken át a házassági ügyekig, beadványok megírásáig és okmányok beszerzéséig. Foglalkozott állás- és munkaközvetítéssel, népoktató előadásokat és tanfolyamokat szervezett, s kölcsönkönyvtárat is működtetett. (**7. kép**) Az Iroda hivatalos fogadóórát tartott munkanapokon délelőtt fél tíz és tizenegy óra között, de személyes megjelenés nélkül, írásban is lehetett ide fordulni. Két titkárnő, díjazott és önkéntes segítők végezték az adminisztratív munkát. (**8. kép**) A Tanácsadó Iroda ügyvédje a főtí Károlyi-uradalom jogtanácsosa volt, aki ingyenes jogi tanácsadást nyújtott a hozzá utaltaknak, sőt perekben díjtalan ügyvédi védelmet is biztosított. Az Iroda személyre és esetre szabott német-magyar nyelvű „beszélő cédulával” látta el az ügyintézés végett Bécsbe utazó főtí asszonyokat. Ilyen ügyesen összeállított cédulával intézte el több főtí asszony az ügyét, illetve hozta haza urát, anélkül, hogy németül egy szót is szőtt volna.

Apponyi Franciska foglalkoztató műhely alakított ki nők számára a kastély egyik melléképületében, melyet ugyancsak a Tanácsadó Iroda működtetett. Főként varrtak, kötöttek, cipő- és papucskészítést végeztek hadi megrendelésre, s állandó keresethez jutottak. Fiatal lányok is megtanulhatták itt a varrást, s elláthaták ruhaneművel a családjukat. A foglalkoztatási gondok enyhítésére a háború után is szükség volt, ezért Fóty-Ujjfaluba varrodát, s többféle háziipari tevékenységet terveztek. „Fóty-Ujjfalu Foglalkoztató Műhely” elnevezés alatt 1923-ban kezdte el tevékenységét a szövő-, a kosárfonó, az asztalos és az iparművészeti műhely hadirokkantak, hadiözvegyek és anyák alkalmazásával. (**Lásd a 6. sz. forrást!**)

5. kép Gróf Apponyi Franciska dolgozószobája az Irodában

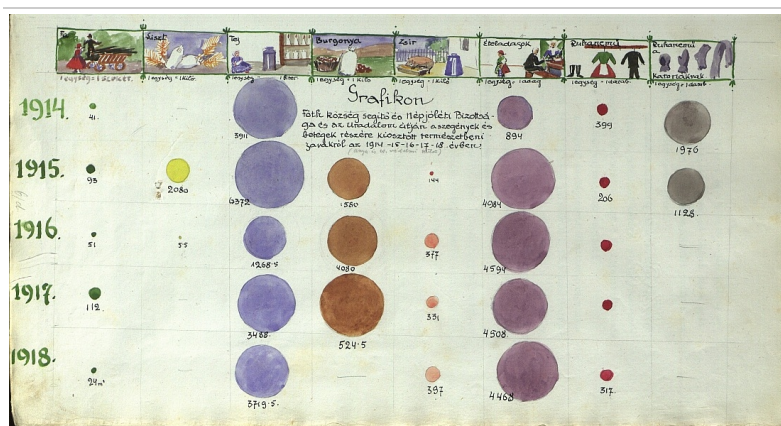
6. kép Winkler Anna főtitkár dolgozószobája

7. kép Kölcsonkönyvtár

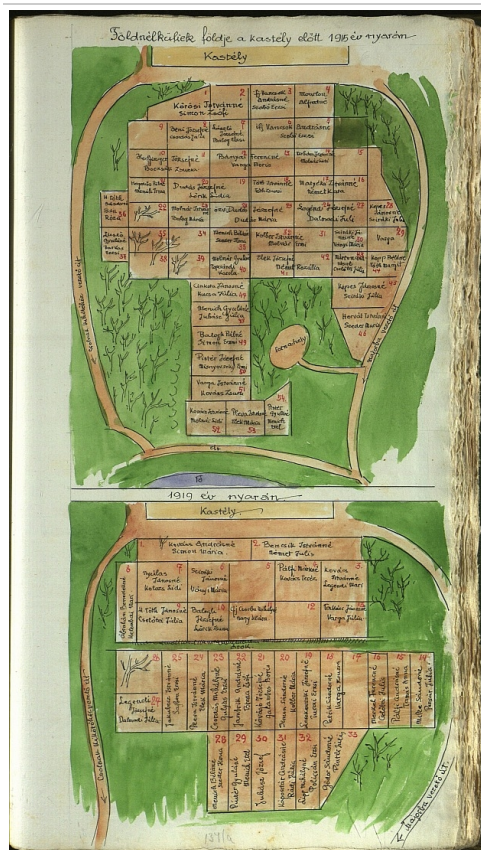

9. kép Családlátogatók gyűlése

7. sz. forrás Grafikon a szegények és betegek részére kiosztott természetbeni javokról

Az irat jelzete: MNL OL P-380-1-14. pag. 6e

8. sz. forrás: **Földnéküliek Földje 1915 és 1919 nyarán**

Az irat jelzete: MNL OL P-380-I-14, pag. 137a

A Tanácsadó Iroda adminisztrálta az összes főtí népjóléti intézmény tevékenységét, kimutatást készített a bevonult katonák és a hadifoglyok hollétéről és ügyeiről, vezette csecsemőotthon törzskönyvét, az orvosi naplót, a szegények élelmezését és segélyezését, a jogi és egyéb tanácsadást. Kartoték-rendszert vezettek, törzslapot állítottak ki mindenkinek, aki az Irodával kapcsolatba került. Üzleti pontossággal adminisztráltak mindent, amint azt a 23-féle könyvvezetés mutatja .

Szerényi József államtitkár (1918-tól kereskedelmi miniszter) így értékelte Apponyi Franciska tevékenységét a főtí intézményekről megjelent ismertetésében: „ez tényleg alkalmas követendő példának. Úgynevezett iskolapéldája a teljesen átgondolt, okos koncepciónak és példás végrehajtásnak. Amilyen ebben a teljességében megvalósítva kevés lesz más téren is az országban. Amilyent minden községben kellene megcsinálni. Akkor megszűnnék sok elégtelenség, erkölcsi tőkájében és számban szaporodnék a falu népe, a jótékonyág pedig szervezve lenne .”

Címkék:

Főtí ^[2]

Károlyi család ^[3]

Apponyi család ^[4]

gyermek- és ifjúságvédelmi politika ^[5]

I. világháború ^[6]

csecsemőgondozás ^[7]

jótékonyág ^[8]

Kiadás: 15. évfolyam (2015) 1. szám

Forrás webcim: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/grof_apponyi_franciska_es_a_foti_jotekonyasagi_intezmenyek.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/grof_apponyi_franciska_es_a_foti_jotekonyasagi_intezmenyek.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/foti>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/karolyi-csalad>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/apponyi-csalad>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/gyermek-es-ifjusagvedelmi-politika>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/i-vilaghaboru>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/csecsemogondozas>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/jotekonyasag>